

A zsarnokság természetrajza

A zsarnok, a hóhér jobban fél, mint az áldozat. Kényszerhelyzetben van, s ezek a kényszer-normák szabják meg viselkedését. Az áldozat tehertétele önmaga s családjá, sorstársai. A zsarnokon az egész rendszer terhe van. Ha összeomlik – egész hamis látszatvilága omlik össze. Egy pillanatra sem nyugodt. Színleli a magabiztosságot, s még ráadásul túlkompensálja.

Kegyetlensége szükségszerű: *belsőleg* és *külsőleg* egyaránt. Belsőleg, mert meg van bélyegezve, saját tudatában, vagy akár családjá, rokonsága körében. Sok örnek, kihallgató tisztnek közeli rokonságában voltak keresztyén gondolkodásúak: hívők, baptisták, pünkösdisták, olyanok, akiket éppen hitük miatt nyomorgatott...

Ez a belső meghasonlás addig fokozódhatott, hogy szinte könyörgésre fogták a dolgot:

– X.Y. úr valljon, ne bolondítson meg... Értse meg: ezt nekem tennem kell!

Az őrszemélyzet a rabok rabja. A zsarnok hatalom szolgálatába sok deviáns elem szegődött: pszichopáták, gátlásosak, labilis idegrendszerűek, alkoholisták, kompromittált házasságúak, elváltak, gyermektelenek, megrekedtek, egyetemi felvételin kudarcot vallottak.

Egy alezredes, volt iskolatársam, így fejezte ki kérdő tekintetemre válaszolván (hogyan jutottak ide?!):

– Vis maior!*

A belső kényszert fokozta a *külső*: a megfigyelő is megfigyelt. A kihallgató is kihallgatott! A kihallgató terem közvetlen kapcsolatban volt a feljebbvalójával. Nem négy szemközt folyt a kihallgatás, hanem legalább hatszemközt!

A kihallgató mozgásterülete is behatárolt. Az előre meghatározott irányba kellett a kihallgatást vezetnie. Könnyítő elem nem kerülhetett a jegyzőkönyvbe, csak olyan új anyag – az áldozat rovására! –, amelyet ki tudott kényszeríteni a vallató a vallatottból, még ha minden alapot nélkülözött is. Tanúkra, tárgyi bizonyítékokra nem volt szükség, mert a kommunista jogrendszerben (Visinszkij orosz jogideológiája szerint) a vádlott önmaga ellen tanúskodása teljes jogérvénnyel bírt. A mi csoportunk esetében, a 8 vádlott elítéltetésekor egyetlen tanú se volt jelen!

A kirakatperek a rendszer természetével szükségszerűen párosultak. A rendszer egyszerűen ebből élt. Egyrészt önmaga hamis biztonságérzetét pumpálta fel velük, másrészt pedig pontosan lemérte a drasztikus ítéletek tömegpszichózisát. Ismert tény: a kirakatperek felgyorsították a mezőgazdaság szocializálását.

A meghozott ítéletek gyári tömeggyűlési, egyházmegyei kerületi feldolgozása, a médiák népszerűsítése megtette a maga hatását. Az egyetértő felszólalások (előre bedolgozott személyek, egyháziak részéről is), az áldozatok elítélése állandó gyakorlattá „magasztosult” a rendszer nagyobb dicsőségére!

A jelentőségükben pitiáner-ügyek nem voltak érdekesek és hasznosak. Ezért a nevetséges elszólásokat, a politikai vicceket, a kis rakoncátlanságokat fel kellett duzzasztani a megalomániás rendszer igényeinek megfelelően.

Az egyszemélyes áldozatok viszonylag kevesen voltak a szervezett, földalatti mozgalmakkal, az összeesküvőkkel, a

* A. m. nagyobb erő.

rendszer megdöntését célkitűző csoportokkal szemben. Az előbbieket esetében sokkal kisebb volt a kiszabható büntetés. A bírói, ügyészségi, nyomozóhatósági bevizsgálást eleve úgy irányították, hogy a vádlott személyek tevékenysége szervezett mozgalomnak, kémkedésnek, árulásnak, külföldről (a kapitalista Nyugat által) irányítottak minősüljön. Csak ilyen esetekben lehetett 15 évtől egészen a halálbüntetésig elmenni az ítélethozatalban. Nagyobb, kvázi-szervezkedés esetén egy-két halálos ítélet s annak végrehajtása megtette a maga jól eltervelt hatását.

Ez az alapállás fájdalmas módon nemcsak a rendszert fajtalanította el (ha még lehetett), hanem az áldozatot is – olyan heroikus képzeteket sugallt az egyébként politikai és szellemi súlyokat, minőséget nélkülözőkben is, amely perverz öntetszelgésbe hajszolhatta őket, és hamis tudatkép alakult ki bennük önmagukról is. Tették ezt annak állandó hangoztatásával (főleg 1958-tól kezdődően): „mi nem akarunk magukból mártírokat formálni!” Az akarás megvolt ugyan, de a véghezvitel módját nem találták.

A rendszer lélektanához tartozik a titokzatoság, egyfajta misztikum, s az előre ki nem számíthatóság rejtélyessége. Ez is hatalmi célokat szolgált. Olyan fényképek, adatok birtokában voltak, amelyek valóban megdöbbentették az áldozatot. Honnan tudhatják – morfondírozhatott a vádlott –, amikor ezt egyedül a feleségem tudta vagy a legjobb barátom...

Egy alkalommal kihallgatom ezt mondta: „Mi mindent tudunk, jobban, mint a maguk istene. Mi vagyunk az isten!! A párt az isten!”

Az ilyen sugalmazások az áldozat elbizonytalanítását szolgálták. Belső tartásának olyan összeroppanását, amikor már azt is bevallotta, amiről nem tudott, s ami mégis valós tényként cementelődött tudatában. Ez már valóban a szenvedés misztériumához és metafizikájához tartozik.

A lélektani eljárások, a megadásra kényszerítés egész színskálája alakult ki. A brutalitás: verés, megszegyenyítés; a zsarolás: a felesége is, a gyermekei is letartóztatásban vannak, az iskolából kidobták őket, saját barátaink már tanúskodtak ellenünk.

Majd a hirtelen váltás sokja: a hízelgő szavak, a jobb étel, az emberséges, a megértő közeledés a megpuhítást hivatottak szolgálni.

Az átnevelési cézzattal felvirágzott folyosók káprázatában könnyen rásiklott a kéz a „bűn” elismerését, a sajnálkozást, a bűnbánatot tartalmazó nyilatkozat aláírására. Mind megannyi csalétek. Sokan belesétáltak (nem, vánszorogtak) ebbe a csapdába. Éppen ezen az úton lehetett szétroncsolni a személyiség még épen maradt mozaik-darabjait. Az érzékenyek ilyen aláírások után kettős utálatot éltek át. Eddig a rendszer utálta a rabot, ezentúl a rab is önmagát. Sokan nem tudták maguknak megbocsájtani lépemenésüket. Volt olyan értelmiségi, aki önpocskondiázása után iszonyú kínok között lehelte ki lelkét a börtön vaságyán.